

Hollands Glorie

BIJ ANTON VOS

Meten met gaten

Het is algemeen bekend dat een balletje door een gat valt als het kleiner is dan dat gat en dat het daarboven blijft liggen als het groter is. Op dit principe berust een groot scala van meetwerktuigen. Een van de oudste toepassingen in ons land heeft betrekking op de bollenteelt. Dat was in de zeventiende en achttiende eeuw een rage waaraan zeer veel geld werd verdiend en trouwens nog steeds wordt verdiend.

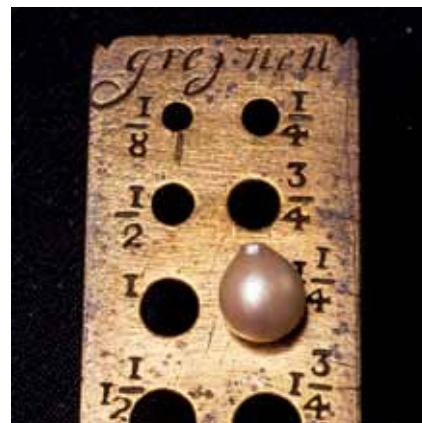
De parels met de grootste omvang zijn het duurst. Bij aardappels is het precies andersom: de 'krieltjes' kosten het meest.

Allerhande soorten

Hoe meet je bollen? Gewoon met plankjes met ronde gaten erin, die variëren van zo'n 7,5 tot 1 cm doorsnede. Van amaryllis tot sneeuwklonkje ongeveer. Juweliers gebruikten vergelijkbare doorboorde metalen plaatjes om de dikte van goud- en zilverdraad te meten.

Ook in de geneeskunde werden dergelijke plaatjes gebruikt om de dikte van bijvoorbeeld katheters aan te geven. De eerste die hiervoor een indeling maakte en die tevens de eerste fabrikant van medische apparatuur was die dit soort plaatjes maakte, was Joseph-Frédéric-Benoît Charrière in het negentiende-eeuwse Parijs. Nog steeds wordt in de geneeskunde gesproken over katheters Ch. (Charrière) nummer zoveel. In de Verenigde Staten had men moeite met het woord, dus gemakshalve sprak men daar van nummer zoveel 'French'. Een meetplaatje van een andere

bekende Parijse instrumentmaker, 'Mathieu', ziet u op een van de afbeeldingen. Maar één van de meest merkwaardige meetinstrumenten die ik ooit heb gezien, bestaat uit een tiental aluminium plaatjes, aan elkaar geklonken met een roodkoperen nagel. De plaatjes zijn genummerd 28, 30, 35, 40, 45, 50, 52,5 en tenslotte 55. Ze bevatten vierkante gaten in oplopende maten. Het blijken ruwweg maten in millimeters te zijn. Op het eerste plaatje staat een naam: 'C. Meyer' en een plaatsnaam: 'Kruiningen'. Kruiningen is een dorp in Zeeland, op Zuid-Beveland. Men poot hier graag aardappels. De man wiens naam op het kleinste plaatje staat was kennelijk een aardappelhandelaar. En het betreft hier dan ook een aardappelmeter. Je moet het maar bedenken: vierkante gaten, om min of meer ronde aardappelen mee te meten. U begrijpt: dit is een zeer Hollands meetinstrument.

Merkwaardig meetinstrument

Ook zeer Hollands, maar dan een 350 jaar ouder en een stuk kleiner, is een ander instrumentje, dat ingevouwen niet groter is dan 60 x 18 mm. Het is gemaakt van geelkoper en er zit een ringetje aan, zodat het kon worden bevestigd aan bijvoorbeeld een sleutelbos. Eigenlijk is het een hulsje, met aan de onderkant een geklonken asje, waar de inhoud om kan draaien. Die inhoud is verrassend. Er zitten zes dunne koperen plaatjes in met ronde gaatjes, die oplopen in grootte. Het kleinste gaatje is ongeveer 2 mm in doorsnee en het grootste ongeveer 11 mm. Alle gaatjes zijn genummerd en op het eerste plaatje staat 'greijnen' gegraveerd. Het

begint op het eerste plaatje met $1/8$ en loopt op tot $2\frac{3}{4}$. Op het volgende plaatje begint het met 3 en de toevoeging 'G' en eindigt het met $4\frac{1}{4}$. Het derde plaatje gaat door tot 8 G, maar de volgende drie plaatjes zijn aan de onderkant gegraveerd met het woord 'karaten'. En de gaatjes hebben aan de linkerkant een cijfer en rechts een 'K'. Hier lopen de gaten door van 3 tot 9, en het laatste plaatje van $2\frac{1}{2}$ tot $5\frac{1}{2}$.

De manier van schrijven van 'greijnen' en 'karaten' is typisch zeventiende-eeuws. Men komt het ook tegen op koperen tabaksdozen uit die tijd. Er is nog een aanwijzing voor deze datering. In een Amerikaanse collectie bevindt zich een vrijwel identiek exemplaar, dat is gesigineerd door Pierre Blondeau in Parijs en dat dateert uit ongeveer 1640. Alleen ontbreekt daar uiteraard de Hollandse tekst en zijn de gaatjes gemerkt met 'G'(grains) en 'C'(carates). Verdere informatie leert dat vier greijnen samen één karaat vormen.

Parelmeter

Maar wat werd er nu gemeten in 'greijnen' en 'karaten'? Eerst dacht ik dat het misschien iets met de diamanthandel te maken had, maar dat spoor liep dood. Tot ik een afbeelding van het instrumentje van Blondeau tegenkwam en daar stond het bij: parels. Het is dus een parelmeter. Parels worden al bijna 6000 jaar als sieraad toegepast. Het zijn befaamde bijproducten van de schelpenvangst, met name oesters. Vóór de negentiende eeuw werden alle parels in de natuur gevonden en waren ze allemaal een beetje onregelmatig. Zo rond 1900 kwam de 'cultivé' parel in zwang en sindsdien zijn alle parels die aangeboden worden perfect rond. Daardoor zijn ze tegenwoordig makkelijk te meten. Bij de natuurparels was dat een beetje anders, zoals u op de afbeeldingen kunt zien. Mensen die handelden in parels, hadden te maken met juweliers en indirect met de dames uit de betere standen. En ze moesten goed kunnen meten, want het ging om kostbare en essentiële onderdelen van sieraden. De parels met de grootste omvang waren natuurlijk het duurst. Bij aardappels is het precies andersom: de 'krieltjes' kosten het meest. Maar die worden dan ook vierkant gemeten. Vanaf 28 millimeter.

linkerpagina links

De parelmeter geopend. Met zes bladen, waarvan drie voor 'greijnen' en drie voor 'karaten'.

linkerpagina rechts

Een detail met het woord 'karaten'.

onder

Een zeventiende-eeuwse parelmeter, in gesloten toestand. Maten: 60 x 18 mm.

linksboven

Een bloembollenmeter, met openingen van 1 tot 7,5 cm. Op de voorgrond een meetplaatje voor katheters, gemaakt door Mathieu te Parijs.

midden

Een aardappelmeter, van C. Meyer uit Kruiningen. Met vierkante openingen van 28 t/m 55 mm.

rechtsboven

Een detail met het woord 'greijnen'.